

DOI 10.26565/2225-7756-2024-76-06
УДК 159.953.2:159.942.5:616.895"364"

О.А НЕВОЄННА, (Олена Анатоліївна Невоенна),
кандидат психологічних наук, доцент ЗВО,
кафедра загальної психології,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи 4, м. Харків, Україна
E-mail: oanevoenna@karaz.in.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7578-9902>
Ю. О. ЗІНЧЕНКО (Юлія Олександрівна Зінченко),
магістр психології,
Харків, Україна.
E-mail: uzinchenko5@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5027-0566>

АВТОБІОГРАФІЧНА ПАМ'ЯТЬ У ОСІБ З ПСИХОЕМОЦІЙНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В статті описано результати дослідження проблеми автобіографічної пам'яті в контексті порушень емоційної сфери особистості, а саме у осіб, які мають різні рівні емоційної стабільності під час повномасштабної війни в Україні. Було визначено особливості автобіографічної пам'яті серед трьох кластерів досліджуваних: з високими показниками ПТСР, підвищеним рівнем депресії та без зафіксованих порушень емоційної сфери. За результатами емпіричного дослідження зафіксовано значно вищий рівень емоційної забарвленості змісту спогадів про недавнє минуле у досліджуваних з високими показниками ПТСР і депресії у порівнянні з досліджуваними без порушень емоційної стабільності. Особи з ознаками посттравматичного стресового розладу відтворюють емоційно забарвлені спогади у формі односкладних безособових речень, уникаючи мисленевого занурення в деталі подій, в той час як у осіб з ознаками депресії емоційно забарвлені спогади супроводжуються перцептивно-образною яскравістю їх змісту. Особи з ознаками ПТСР і депресії відтворюють багато емоцій при згадуванні особистого досвіду, не ігнорують особисто значущі як негативні, так і позитивні події минулого, але більшою мірою зосереджені на власному емоційному досвіді. Загалом у досліджуваних з ознаками емоційних порушень узагальнені, односкладні емоційні спогади переважають за кількістю над перцептивно-забарвленими та відзначаються фрагментарністю відтворюваного в них змісту. Досліджувані без емоційних порушень схильні відтворювати деталізовані та перцептивно-забарвлені за змістом спогади під час довільного відтворення. Особи без порушень емоційної стабільності також схильні супроводжувати особисті спогади власними роздумами та образними деталями. Емоційно забарвлені спогади також присутні серед досліджуваних цієї групи, але в незначній кількості. Емоційною насиченістю змісту відрізняються найбільш негативні спогади про стресогенні події війни, які також супроводжуються відтворенням цілісної ситуації у досліджуваних без ознак емоційних порушень. Загалом особи в стані емоційної стабільності демонструють прийняття як позитивних, так і стресогенних подій життя, що відображається в мисленевій узгодженості змісту їх спогадів та цілісній структурі їх автобіографічної пам'яті.

Ключові слова: автобіографічна пам'ять; емоційна пам'ять; емоційні порушення; емоційна стабільність; ПТСР; депресія.

Постановка проблеми.

В умовах повномасштабної війни в Україні цивільне населення знаходиться під постійним впливом стресогенних подій, що можуть призводити до порушень емоційної сфери особистості, таких як посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожність та ін. Травмуючий досвід особистості знаходить відображення в процесах її автобіографічної пам'яті, що в свою чергу пов'язані з різними когнітивними функціями, такими як мислення, мова та свідомість (К. Нельсон, Р.Фивуш, 2020; Д. Рубін, 2005), а також зі структурою особистості в цілому (М. Конвей, 2004). Автобіографічна пам'ять знаходиться в постійних взаємозв'язках з мотиваційною сферою та мисленням особистості, опосередковано емоційним досвідом людини. Саме емоції сприяють запам'ятовуванню того чи іншого епізодичного досвіду, а також обумовлюють впевненість особистості в точності відтворюваних

подій, що уможливає почуття згадування як елемент метапам'яті (М. Кузнецов, 2005; Е. Кенсінгер, 2009).

Отже, емоційна пам'ять розглядається як основа автобіографічних спогадів (М. Кузнецов, 2015), що обумовлює їх зміст та психоемоційний стан особистості в цілому (Б'юкенен, 2007; А. Холанд, Е. Кенсінгер, 2010). При цьому деякі дослідники пов'язують емоційну пам'ять саме з травматичним досвідом особистості (Д. Рубін, 2019; Д. Бернтсен, 2011), в той час як основою автобіографічних спогадів вважають образну пам'ять. В Україні проблема автобіографічної пам'яті є малодослідженою і висвітленою психологами, особливо у зв'язку з травматичним досвідом особистості (Л. Заскіна, 2016) та потребує подальшого вивчення. З огляду на розуміння автобіографічної пам'яті як такої, що виконує інтегративну функцію в структурі особистості доцільним є її дослідження у зв'язку з психоемоційними порушеннями особистості.

Як цитувати: Невоенна, О.А Зінченко, Ю.О. (2024). Автобіографічна пам'ять у осіб з психоемоційними порушеннями під час війни. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*, (76), 40-47. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2024-76-06>

In cites: Nevoenna, O., Zinchenko, Yu. (2024). Autobiographical memory in persons with psycho-emotional disorders during the war. *Visnyk of V.N. Karaz'in Kharkiv National University. Series Psychology*, (76), 40-47. <https://doi.org/10.26565/2225-7756-2024-76-06> [in Ukrainian]

© Невоенна, О.А Зінченко, Ю.О., 2024; CC BY 4.0 license

Тож, в контексті сучасних викликів, пов'язаних з воєнним станом в Україні, що створюють необхідність пошуку нових шляхів подолання соціальних та екзистенційних криз особистості, ми вважаємо актуальним вивчення автобіографічної пам'яті у осіб, що пережили військові події, мають досвід примусового переселення або постраждали від терористичних актів та катастроф, пов'язаних з війною.

Аналіз останніх досліджень.

Емоції особистості опосередковують процеси пам'яті та окрім впровадження сигнальної функції протягом діяльності сприяють інтеграції досвіду до загальної структури автобіографічної пам'яті особистості (М. Кузнецов, 2005). Функції емоційної пам'яті пояснюють її міцні зв'язки з мотиваційною сферою особистості, а також з образною та вербально-логічною пам'яттю, що разом утворюють функціонально-генетичну ієрархію пам'яті особистості та визначають її ставлення до себе та інших. У такий спосіб, саме емоційне забарвлення епізодичних спогадів обумовлює їх відношення до автобіографічної пам'яті особистості (О. Невоєнна, 2011; Е. Кенсінгер, 2009).

Емоційна пам'ять як основа особистісного досвіду досліджувалась харківськими психологами в контексті її вікових та гендерних особливостей (О. Невоєнна, 2011, 2021; М. Кузнецов, 2015). Визначено, що у літніх людей особисті спогади мають переважно негативне або нейтральне емоційне забарвлення, в той час як молоді властиво відтворювати події минулого з переважно позитивним забарвленням, що пов'язується з дією їх захисних механізмів. Автобіографічні спогади особистості відображають її гендерні стереотипи та гендерно обумовлені цінності, а також відрізняються за рівнем емоційного забарвлення залежно від статі досліджуваних - чоловічі спогади мають менше емоційне забарвлення ніж жіночі.

В зарубіжних дослідженнях емоційна пам'ять вивчається у зв'язку з роллю емоцій у формуванні особистісного досвіду та ідентичності особистості (Рубін, Бернтсен, 2011). При цьому визначено, що спогади з негативним емоційним забарвленням переважають при станах емоційного дистресу, в той час як зміст спогадів з позитивним емоційним насиченням пов'язаний з культурними нормами та значущими особистими подіями віддаленого минулого. Дослідження ролі емоцій в процесі запам'ятовування досвіду (Е. Кенсінгер, 2009) показали визначальну роль негативних емоцій при збереженні перцептивних деталей подій, що відзначаються змістовною точністю та браком концептуальних знань стосовно минулого досвіду. В той час як позитивні емоції сприяють когнітивній обробці інформації та концептуальному збереженню знань. Також визначено зв'язок загального емоційного фону особистості з процесами як запам'ятовування, так і відтворення подій минулого (Б'юкенен, 2007). Емоційно забарвлені спогади відзначаються зв'язком з настроєм і самопочуттям та переживаються особистістю у відношенні до теперішнього.

З огляду на функції емоцій особистості в процесі формування особистого досвіду автобіографічна пам'ять досліджується сьогодні у зв'язку з психоемоційними

розладами особистості, такими як ПТСР, депресія, тривожність, що пов'язані з травматичним досвідом особистості. Вважається, що значна емоційна забарвленість негативних спогадів є ознакою психологічного горя та слабких механізмів адаптації до стресу (А. Боулз, Д. Рубін, К. Кляйн, 2008). А саме, особистості з порушеннями емоційної стабільності у зв'язку зі стресогенним минулим досвідом мають труднощі з когнітивним відокремленням емоцій та пов'язаних з ними подій, що призводить до значного емоційного забарвлення їх спогадів. Таким чином визначено, що особам з ознаками тривожного розладу притаманно відтворювати яскраві емоційно-перцептивно забарвлені спогади, що пов'язані з їх негативним особистісним досвідом та можуть впливати на поведінку й планування майбутнього (Б. Андерсон та ін., 2008). Особам в стані посттравматичного стресового розладу властиво відтворювати більше негативних, ніж позитивних спогадів, що відзначаються надмірною узагальненістю або неорганізованістю змісту згадуваних подій. При цьому емоційно-перцептивна забарвленість іноді притаманна їх спогадам, пов'язаним з досвідом прямої травматизації (А. Засекіна, 2016 ; С. Хан, С. Хакє, 2022). В той час як особи в стані депресії мають труднощі при відтворенні як епізодичних, так і концептуальних спогадів, а також схильні легше відтворювати негативні, ніж позитивні спогади, що відзначаються надмірною узагальненістю та емоційною нейтральністю відтворених подій (С. Хан, С. Хакє, 2021; С. Хічкок та ін., 2019).

Загалом значне емоційне забарвлення переважно негативних спогадів пов'язується саме з патопсихологічними станами особистості (Д. Рубін, 2005, 2019; М. Кузнецов, 2005). В той час як визначальними рисами автобіографічної пам'яті у осіб без ознак психологічних розладів є перцептивно-образна яскравість та концептуальна узгодженість минулого досвіду (Д. Бернтсен, Р. Хойл, Д. Рубін, 2019).

Отже, з огляду на взаємозв'язок структури та загального емоційного стану особистості з її автобіографічним досвідом ми вважаємо доцільним дослідження емоційної автобіографічної пам'яті при вирішенні психологічних проблем, пов'язаних з травматичним досвідом особистості.

Мета дослідження: вивчити особливості автобіографічної пам'яті у осіб в стані посттравматичного стресового розладу, підвищеної тривожності, депресії та у осіб, які не мають порушень емоційної сфери під час війни; провести порівняльний аналіз особливостей автобіографічних спогадів у зазначених групах.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети дослідження було використано наступні методи і методики: анкетування та збір дослідницького матеріалу за допомогою методики довільного відтворення та суб'єктивного шкалювання особистих спогадів. Діагностику психологічного стану досліджуваних було проведено шляхом тестування за "Шкалою для клінічної діагностики ПТСР" (PCL-5) (В.Г. Безпайко, 2018), "Шкалою депресії центру епідеміологічних досліджень" (CES-D) (В.І. Осьодло, Д.С. Зубовський, 2015) та за допомогою "Опитувальника для визначення

генералізованого тривожного розладу” (GAD-7) в адаптації Українського інституту когнітивно-поведінкової терапії. Опитування та тестування проводилися в онлайн-режимі за допомогою інтернет-зв'язку. Аналіз отриманих даних було проведено з використанням програмного забезпечення Jamovi, версія 2.3.21, було застосовано кластерний аналіз методом к-середніх, U-критерій Манна-Уїтні та метод рангової кореляції Спірмена.

Характеристика вибірки. За результатами кластерного аналізу вибірки (N = 102) було поділено на три групи залежно від психоемоційного стану досліджуваних. Першу групу склали досліджувані з високими показниками посттравматичного стресового розладу (N = 37) обох статей (4 чоловіка та 33 жінки), віком від 18 до 55 років. Зазначимо, що досліджувані з високим рівнем ПТСР також мали високі показники за шкалами депресії та тривожності. До другої групи увійшли досліджувані з ознаками легкого (субклінічного) типу депресії (N = 30) обох статей (3 чоловіка та 27 жінок), віком від 18 до 55 років. Третю групу склали досліджувані без зафіксованих ознак емоційних порушень (N = 35) обох статей (20 чоловіків і 15 жінок) та обох вікових категорій. Всі досліджувані були харків'янами, які мали досвід перебування в місті під час його облоги навесні 2022 року, а також мали досвід вимушеного переселення за обставин повномасштабної війни в Україні. Під час проведення опитування в червні 2023 року досліджувані знаходились в безпеці, дехто з них вже повернувся додому, решта залишилась в евакуації.

Загалом всі досліджувані мали стресогенний досвід, пов'язаний з військовими діями, що супроводжувався почуттям прямої загрози власному життю та міг вплинути на їх психоемоційний стан. Деякі з досліджуваних (15 осіб) втратили житло внаслідок ворожих ракетних обстрілів та перебувають в статусі біженців. Троє з досліджуваних мали досвід тривалого перебування в окупації під постійними артилерійськими

обстрілами та за відсутністю житлових комунікацій. Більшість досліджуваних мали вищу або середню спеціальну освіту та були працевлаштованими. Серед досліджуваних переважали професії вчителів, вихователів, лікарів, підприємців та майстрів. Всі досліджувані зрілого віку мали сім'ї, деякі виховували неповнолітніх дітей та відчували тривогу щодо їх майбутнього в країні. Більшість досліджуваних відчували страх під час сигналів повітряної тривоги, скаржилися на пригнічений настрій, втомленість, труднощі зі сном та відсутність впевненості у майбутньому.

Результати дослідження та їх інтерпретація. Першим кроком нашого дослідження було проведення аналізу та інтерпретації даних автобіографічної пам'яті в групах досліджуваних з ознаками психоемоційних порушень. За результатами аналізу в групах досліджуваних з ознаками ПТСР та субклінічного типу депресії спостерігалася майже рівна кількість як негативних, так і позитивних за змістом спогадів про недавнє минуле досліджуваних. При цьому у осіб в стані ПТСР негативні спогади (48.6%) депо переважали за кількістю позитивні (43%), але у незначному відсотку. В той час як у осіб з ознаками депресії спостерігалася однакова кількість як негативних (40%), так і позитивних спогадів (40%), що ми пов'язуємо з їх почуттями стомлення та апатії. Результати представлено в Таблиці 1. Зазначимо, що наші досліджувані з ознаками емоційних порушень майже не відтворювали спогади з нейтральним змістом (до 3%), що може бути пов'язано як з їх психоемоційним станом, так і з тим, що відтворені спогади мали автобіографічний зміст та безпосередній зв'язок з їх особистим життям. Загалом зміст спогадів наших досліджуваних з ознаками емоційних порушень стосувався подій війни, обстрілів, вимушених переїздів та розлуки з близькими, а також значущих позитивних подій особистого та професійного життя, таких як подорожі, нова робота, навчання, народження дітей та ін.

Таблиця 1. Дані спогадів про недавнє минуле в групах досліджуваних/Data on the recent past memories in the groups of subjects.

	Негативні спогади	Позитивні спогади	Нейтральні спогади
Група 1 (ПТСР)	48.6%	43%	2.7%
Група 2 (суб.депресія)	40%	40%	3%
Група 3 (без порушень)	31%	54%	8.6%

Нами було виокремлено особливості автобіографічних спогадів в кожній з груп.

Досліджувані в стані ПТСР відтворювали спогади про особисте недавнє минуле переважно у формі безособових односкладних речень надмірно узагальненого змісту (46%), що найчастіше відзначалися емоційним забарвленням (70%) на зразок: “розпач”, “сум”, “страждання”, “страх”, “розгубленість”, “надія”, “подяка”, “радість”, “віра”, “тиша та спокій”. В той же час перцептивно-забарвлені (30%) та деталізовані (21%) спогади наших досліджуваних в стані ПТСР описували найбільш значущі та яскраві ситуації їх життя, переважно негативного змісту, що відзначався певною фрагментарністю, наприклад: “перша прогулянка по

воєнному Харкову влітку, сонячно, абсолютно порожні вулиці, розбомблені домівки в центрі”, “мама розбудила о 7-й ранку зі словами «війна почалась»”, “приліг у завод біля мого дому, стався на моїх очах”, “ковід. карантин. порожній пластиковий пакет несе вітер по місту. без людей”, “заціпеніння, побачивши вибух снаряда”.

Відповідно до результатів кореляційного аналізу за методом Спірмена в групі досліджуваних з високим показником ПТСР значуща позитивна кореляція була зафіксована між змінними емоційної насиченості та надмірної узагальненості змісту ($r = 0.235$, $p < .01$). Негативна кореляція була знайдена між показниками емоційної насиченості змісту та позитивних спогадів ($r = -0.269$, $p < .01$). Тобто, у наших досліджуваних з

ознаками ПТСР спогади з емоційним забарвленням мають форму безособових односкладних речень та стосуються переважно їх негативного чи травмуючого досвіду. Результати представлено в Таблиці 2.

На нашу думку, особистості з ознаками посттравматичного стресового розладу зберігають зв'язок з травматичним досвідом, що пов'язаний з їх емоційним станом й може виражатися в їх перцептивно-забарвлених чи емоційно насичених спогадах (Л. Заскіна, 2016 ; С. Хан, С. Хаке, 2022). В той же час наші досліджувані в стані ПТСР демонструють спроби

свідомого уникнення травматичного минулого досвіду, який може ще більше дестабілізувати їх стан, відтворюючи надмірно узагальнені спогади. При цьому безособовість їх спогадів свідчить про відокремлення травматичного досвіду від загальної структури автобіографічної пам'яті та труднощі з його прийняттям (М. Конвей, 2004). Отже, спроби пригнічення травмуючого досвіду, що змінюються дещо фрагментарними яскравими спогадами про жахливі події минулого відображають діалектику психологічної травми.

Таблиця 2. Результати кореляційного аналізу в групах досліджуваних з високими показниками ПТСР, депресії та без ознак емоційних порушень/ Table 2. Results of correlation analysis in the groups of subjects with high rates of PTSD, depression and without signs of emotional disorders

Групи		надмірна узагальненість	позитивні спогади	перцептивно-образна яскравість
Група 1 (ПТСР)	емоційна насиченість змісту	0.235**	-0.269**	-
Група 2 (суб.депресія)	емоційна насиченість змісту	-	-0.267*	0.296**
Група 3 (без порушень)	надмірна узагальненість	-	-0.344*	-
	деталізованість	-	-	0.409*

Примітка. *кореляція значуща на рівні 0.05 (2-стороння); **кореляція значуща на рівні 0,01 (2-стороння)

Перейдемо до результатів аналізу автобіографічних спогадів в другій групі. Наші досліджувані з ознаками субклінічної депресії відтворювали майже рівну кількість як перцептивно-забарвлених (20%) чи деталізованих (20%), так і надмірно узагальнених спогадів (36%). Деякі з них починали з детального опису певних подій та швидко переходили до відтворення надмірно узагальненого змісту у формі односкладних речень, що ми пояснюємо швидкою зміною настрою та нестабільним емоційним станом в цій групі досліджуваних.

Надмірно узагальнені спогади наших досліджуваних з ознаками депресії мали форму називних односкладних речень й стосувалися як негативних, так і позитивних подій, таких як “війна”, “друзі”, “вибухи”, “переїзди”, “пусте місто”, “пошуки їжі”, “прогулянки”, “заклопотаність”, “дорога додому”, “родина”, “дім”, “мирне життя”. Емоційна насиченість змісту була найбільш вираженою (53%) особливістю в спогадах наших досліджуваних з ознаками депресії та супроводжувалася описом пов'язаних з емоціями подій чи об'єктів, наприклад: “страх під час авіанальоту”, “сум за домом та друзями”, “є надія на краще життя”, “страх коли вилітали вікна під час обстрілів”, “заспокоєння під час пробіжок лісом”, “радість, що діти в безпеці”, “щастя, що рідні поряд”, “спокій в колі родини за настільною грою”.

За результатами кореляційного аналізу позитивний зв'язок зафіксовано саме між показниками емоційної забарвленості та перцептивно-образної яскравості ($r = 0.296$, $p < .01$). В той час як обернено негативна кореляція знайдена між змінними емоційної насиченості і позитивних спогадів ($r = -0.267$, $p < .05$). Результати представлено в Таблиці 2. На нашу думку, у досліджуваних з ознаками субклінічного типу депресії зберігається єдність емоційно-образної пам'яті в процесі

відтворення перцептивно-забарвлених подій особистого минулого, що супроводжуються пов'язаними з ними емоціями. В той же час найбільш виразною особливістю особистісної пам'яті в цій групі досліджуваних є інтенсивність емоційного забарвлення переважно негативних спогадів, що ми пов'язуємо з порушеною емоційною саморегуляцією внаслідок минулого стресогенного досвіду.

Другим кроком нашого дослідження було проведення аналізу та інтерпретації даних автобіографічної пам'яті в третій групі досліджуваних. За результатами аналізу (див. Таблиця 1) наші досліджувані без зафіксованих ознак емоційних порушень відтворювали більше позитивних (54%), ніж негативних (31%) за змістом спогадів, що стосувалися значущих подій їх особистого минулого, пов'язаних з важливими рішеннями, культурними та особистісними цінностями, а також найбільш приємними моментами дозволя, на зразок: “народження дитини”, “вступ на нову спеціальність”, “призове місце в турнірі”, “весілля доньки”, “випускний сина”, “похід в Карпатах з батьком”. При цьому вони також не ігнорували і негативні події власного минулого, такі як війна, обстріли, вимушена евакуація чи втрати рідних. Негативні спогади наших досліджуваних без порушень емоційної стабільності рідко супроводжувались афективним забарвленням, а були відтворені скоріше як частина особистого життя, що поєднує як приємний, так і болочий досвід, наприклад: “втрата близької людини”, “життя в прифронтовій зоні”, “ранок 24-го лютого”, “обстріли об'єктів в місті”, “вимушений переїзд з дому”, “перебування в укриттях під час бомбардувань”, “початок війни в 2014 році”. Так, негативні спогади наших досліджуваних без ознак емоційних порушень стосуються як певних періодів життя, так і окремих ситуацій, а також мають змістовну

організованість. Зазначимо, що кількість нейтральних (8%) за змістом спогадів була дуже незначною в цій групі досліджуваних, що ми пояснюємо зв'язком відтворених подій з особистим досвідом досліджуваних.

Визначальною особливістю спогадів наших досліджуваних без порушень емоційної стабільності була деталізованість змісту (43%) відтворених подій особистого минулого, що майже вв'язці переважала над надмірно узагальненими спогадами (23%) в цій групі. При цьому деталізований зміст їх спогадів часто супроводжувався перцептивно-образною яскравістю (34%), а також роздумами досліджуваних щодо відтвореного досвіду, що стосувався як позитивних, так і негативних подій минулого до та під час війни, на зразок: “неймовірно красивий захід сонця, який ми с дружиною бачили з пагорба в селі біля дому батьків”, “життя вже не буде таким як раніше”, “розуміння того, що війна не на місяці, а на роки”, “літо в селі, де перебували через війну, проте були дуже щасливі разом на природі”. Зазначимо, що більшість з надмірно узагальнених спогадів наших досліджуваних стосувалися найбільш жахливих подій війни, таких як обстріли чи важка евакуація, до яких досліджувані рідко зверталися під час згадування власного минулого.

Більшість емоційно забарвлених спогадів (25%) наших досліджуваних без ознак емоційних порушень були пов'язані саме зі стресогенним чи найбільш значущим досвідом та супроводжувалися описом подій на зразок: “радість, коли повідомили, що звільнили північ Харківської області”, “почуття безсилля, коли

помирав від раку батько”, “життя в типі, налагодження емоційного стану. Переживаємо, чи буде куди повернутися”.

Відповідно до результатів кореляційного аналізу особливостей автобіографічних спогадів в групі досліджуваних без ознак емоційних порушень (див. Таблиця 2) значущий позитивний зв'язок було зафіксовано саме між показниками деталізованості та перцептивно-образної яскравості змісту ($r = 0.409$, $p < .05$). В той час як значущий негативний обернений зв'язок було знайдено між змінними надмірно узагальненості змісту та позитивними спогадами ($r = -0.344$, $p < .05$), що підтвердило наші спостереження.

Тож, автобіографічна пам'ять наших досліджуваних без порушень емоційної стабільності відзначається концептуальною узгодженістю минулого досвіду та організованістю змісту відтворених спогадів (Кенсінгер, 2009). На нашу думку, досліджувані без ознак емоційних порушень успішно долають стрес, пов'язаний з війною шляхом прийняття й осмислення як позитивного, так і негативного досвіду та спрямування зусиль на своє подальше життя.

Останнім кроком нашого дослідження було проведення порівняльного аналізу особливостей автобіографічної пам'яті в групах досліджуваних за допомогою U-критерія Манна-Уїтні. Відповідно до результатів нами було визначено значущі розбіжності за рівнем емоційної насиченості змісту спогадів про недавнє минуле у досліджуваних з ознаками ПТСР, депресії та без зафіксованих порушень емоційної стабільності. Результати представлено в Таблицях 3, 4.

Таблиця 3. Статистичні дані порівняльного аналізу в групах досліджуваних з ознаками ПТСР (1) та без емоційних порушень (2)/Statistical data of the comparative analysis in the groups of subjects with symptoms of PTSD (1) and without emotional disorders (2)

Показник	Група	N	Середнє	Медіана	Розмір ефекту	Статистика U Манна-Уїтні
Емоційна насиченість змісту	1	37	3.89	2.00	0.51	343
	2	35	0.95	0.00		
	Загальне	72				

Зазначимо, що за результатами порівняльного аналізу не було знайдено значущих розбіжностей між групами досліджуваних з ознаками ПТСР і субклінічної депресії. Таким чином, для визначення специфічних відмінностей в пам'яті осіб із зазначеними порушеннями необхідні подальші клінічні дослідження. Натомість, значущі розбіжності було

визначено саме між досліджуваними обох груп з ознаками психоемоційних порушень та групою досліджуваних без порушень емоційної стабільності, що дає змогу говорити про закономірні відмінності в пам'яті саме у осіб із загальними ознаками психоемоційних порушень та у осіб в стабільному психоемоційному стані.

Таблиця 4. Статистичні дані порівняльного аналізу в групах досліджуваних з субклінічним типом депресії (1) та без емоційних порушень (2)/Statistical data of comparative analysis in groups of subjects with subclinical depression (1) and without emotional disorders (2)

Показник	Група дослідж.	N	Середнє	Медіана	Розмір ефекту	Статистика U Манна-Уїтні
Емоційна насиченість змісту	1	30	3.00	2.00	0.30	359
	2	35	1.35	0.00		
	Загальне	65				

Середні значення показника емоційної насиченості змісту спогадів значно вище в групах досліджуваних з ознаками ПТСР і субклінічного типу депресії, ніж в групі без ознак емоційних порушень. Ми пояснюємо значно виражену емоційну забарвленість особистісних спогадів наших досліджуваних в стані ПТСР і субклінічної депресії з їх нестабільним емоційним станом, що

пов'язаний з ситуацією війни в Україні та відображається в процесах їх автобіографічної пам'яті. Наші досліджувані з ознаками емоційних порушень схильні відтворити багато емоцій під час згадування особистого минулого, а також уникати мисленевого занурення у власний досвід (А. Боулз, Д. Рубін, К. Кляйн, 2008). У осіб в стані ПТСР спостерігається тенденція до

пригнічення образів і деталей в процесі відтворення подій свого травматичного минулого, в той час як особи в стані субклінічного типу депресії вільно відтворюють емоційно-перцептивно забарвлені спогади. З огляду на результати порівняльного аналізу особливостей автобіографічної пам'яті в групах наших досліджуваних можна припустити наступне: *По-перше*, емоційна пам'ять є невід'ємною частиною автобіографічної пам'яті особистості незалежно від її психологічно-емоційного стану (М. Кузнецов, 2005, 2015). *По-друге*, емоційна пам'ять значно переважає саме в спогадах досліджуваних з ознаками психоемоційних порушень, таких як посттравматичний стресовий розлад та субклінічний тип депресії (Д. Бернтсен, Р. Хойл, Д. Рубін, 2019).

Висновки. У осіб з ознаками ПТСР та субклінічного типу депресії автобіографічні спогади про недавнє минуле відзначаються значною емоційною забарвленістю змісту у порівнянні з групою наших досліджуваних без зафіксованих психоемоційних порушень. Особи в стані ПТСР відтворюють емоційно забарвлені спогади про особисте минуле у формі односкладних безособових речень переважно негативного змісту, що ми пов'язуємо з їх нестабільним емоційним станом, а також з труднощами прийняття та осмислення минулого травматичного досвіду.

В той час як у осіб з ознаками субклінічної депресії емоційно забарвлені спогади співвідносяться з перцептивно-образною яскравістю змісту та описом відтворених подій, що, на нашу думку, свідчить про єдність їх особистісного досвіду, а також низький рівень емоційної саморегуляції в цій групі досліджуваних. За змістом автобіографічні спогади наших досліджуваних з ознаками порушень емоційної сфери стосуються як негативного, так і позитивного досвіду минулого, що пов'язані зі стресогенними подіями війни, а також зі значущими подіями особистого життя. Так, особи в стані ПТСР та субклінічної депресії не уникають позитивних аспектів минулого, але значною мірою зосереджені на власному емоційному досвіді під час відтворення автобіографічних спогадів.

Особам без ознак емоційних порушень властиво відтворювати перцептивно-забарвлені деталізовані за змістом спогади особистого минулого, що супроводжуються їх роздумами, а також відзначаються організованістю змісту подій. Під час відтворення особистого минулого наші досліджувані без порушень емоційної стабільності демонструють прийняття позитивних та стресогенних подій як невід'ємної частини власного життя, що, на нашу думку, свідчить про цілісність структури їх особистісного досвіду.

В цілому, за результатами нашого дослідження особам з порушеннями емоційної сфери притаманна значна емоційна насиченість змісту автобіографічних спогадів. Тож, на нашу думку, під час вирішення психологічних проблем у осіб в стані посттравматичного стресового розладу або з ознаками депресії необхідно зацікавляти як психотерапевтичні техніки когнітивно-поведінкового напрямку націлені на осмислення та організацію особистого досвіду, так і психотерапевтичні методи спрямовані саме на внутрішній емоційний досвід та глибинні переживання осіб з порушеннями психоемоційного стану.

Перспективи дослідження ми вбачаємо у подальшому вивченні визначальних особливостей автобіографічної пам'яті у осіб з посттравматичним стресовим розладом та депресією шляхом аналізу розгорнутих наративів їх автобіографічних спогадів. На нашу думку, визначення рівня осмисленості особистого досвіду, а також зв'язків між особливостями автобіографічної пам'яті та плануванням майбутнього у осіб з порушеннями емоційної сфери може у сукупності слугувати підґрунтям для розробки методів експрес-діагностики порушень емоційної сфери під час війни.

Список використаних джерел

- Безпайко В.Г. Адаптація шкали для клінічної діагностики ПТСР та опитувальника "Перелік симптомів ПТСР" для української популяції. *НейроNEWS*. 2018. № 3. С. 30-31. <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2018/3%2896%29/pages-30-31/adaptaciya-shkali-dlya-klinichnoyi-diaagnostiki-ptsr-ta-opituvnika-perelik-simptomiv-ptsr-dlya-ukrayinskoyi-populyaciyi-#gsc.tab=0>
- Зубовський Д.С., Осьодо В. І. Адаптація україномовної версії "Шкали депресії центру епідеміологічних досліджень". *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. 3 (46). С. 232-236.
- Кузнецов М.А. Емоційна пам'ять : монографія. Харків: *Крок*. 2005. 568 с.
- Кузнецов М.А. Гендерні особливості емоційної та автобіографічної пам'яті. *Право та Безпека*. 2015. № 1. С. 102-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_1_20
- Невосна О.А. Порівняння емоційної пам'яті у представників різних поколінь. *Вісник Харківського національного університету. Серія Психологія*. 2011. Вип. 48. С. 164-169.
- Невосна О. А., Ярош Н. С. Зв'язок емоційної пам'яті (спогадів) та захисних механізмів молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2021. Вип.71. С. 43-49. <https://periodicals.karazin.ua/psychology/article/view/18189/16603>
- Anderson B, Goldin PR, Kurita K, Gross JJ. Self-representation in social anxiety disorder: linguistic analysis of autobiographical narratives. *Behav Res Ther*. 2008. 46(10):1119-25. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2008.07.001>.
- Berntsen D., Hoyle R. H., Rubin D. C. The Autobiographical Recollection Test (ART): A measure of individual differences in autobiographical memory. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*. 2019. 8(3). P. 305–318. <https://doi.org/10.1037/h0101839>
- Berntsen D., Rubin D. C., Siegler I. C. Two versions of life: Emotionally negative and positive life events have different roles in the organization of life story and identity. *Emotion*. 2011.11(5), 1190–1 201. <https://doi.org/10.1037/a0024940>
- Boals A, Rubin DC, Klein K. Memory and coping with stress: the relationship between cognitive-emotional distinctiveness, memory valence, and distress. *Memory*.2008. 16(6):637-57. <https://doi.org/10.1080/09658210802083098>.
- Buchanan T. W. Retrieval of emotional memories. *Psychol Bull*. 2007. 133(5). P. 761-79. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.5.761>
- Conway M. A., Singer J. A., Tagini A. The self and autobiographical memory: Correspondence and coherence. *Social Cognition*. 2004. 22 (5). P. 495–537.
- Hitchcock C., Rodrigues E., Rees C., Gormley S., Dritschel B., & Dalgleish T. Misremembrance of Things Past: Depression Is Associated With Difficulties in the Recollection of Both Specific and Categorical Autobiographical Memories. *Clinical Psychological Science*, 2019. 7(4), 693-700. <https://doi.org/10.1177/2167702619826967>.

- Holland A.C., Kensinger E.A. Emotion and autobiographical memory. *Phys Life Rev.* 2010. 7(1):88-131. <https://doi.org/10.1016/j.plrev.2010.01.006>.
- Kensinger E.A. Remembering the Details: Effects of Emotion. *Emot Rev.* 2009. 1(2). P. 99-113. <https://doi.org/10.1177/1754073908100432>.
- Khan S., Haque S. Autobiographical memory and future episodic thinking among trauma-exposed Rohingya refugee people. *Applied Cognitive Psychology.* 2022. 36 (6). P. 1300-1311. <https://doi.org/10.1002/acp.4014>
- Nelson K., Fivush R. The Development of Autobiographical Memory, Autobiographical Narratives, and Autobiographical Consciousness. *Psychological Reports.* 2020. 123(1):71-96. <https://doi.org/10.1177/0033294119852574>.
- Rubin D. C. A Basic-Systems Approach to Autobiographical Memory. *Current Directions in Psychological Science.* 2005. 14 (2). P. 79–83. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00339.x>
- Zasiekina L. Representation of Negative vs. Traumatic Events in Individual Memory. *Psychological Prospects Journal.* 2016. 28. P. 129–139. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2016-28-129-139>

O. NEVOENNA (Olena Nevoenna)

Ph.D in Psychology, Associate Professor,

Associate Professor of Department of General Psychology

V.N. Karazhin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine

E-mail: oanevoenna@karazhin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7578-9902>

Yu. ZINCHENKO (Yuliya Zinchenko),

Master of Psychology,

E-mail: uzinchenko5@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5027-0566>

AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY IN PERSONS WITH PSYCHO-EMOTIONAL DISORDERS DURING THE WAR

The article describes the results of autobiographical memory problem studying in the context of violations of the emotional sphere of an individual, namely in persons who have different levels of emotional stability during the full-scale war in Ukraine. The peculiarities of autobiographical memory were determined among three clusters of subjects: with high PTSD scores, elevated levels of depression, and without recorded disorders of the emotional sphere. According to the results of the empirical study, a significantly higher level of emotional coloring of the content of the recent past memories was recorded in subjects with high rates of PTSD and depression compared to subjects without disturbances of emotional stability. Persons with signs of post-traumatic stress disorder reproduce emotionally colored memories in the form of monosyllabic impersonal sentences, avoiding mental immersion in the details of events, while in persons with signs of depression, emotionally colored memories are accompanied by perceptual-image brightness of their content. Individuals with symptoms of PTSD and depression reproduce many emotions when recalling personal experiences, do not ignore personally significant negative and positive events of the past, but focus more on their own emotional experience. In general, in subjects with signs of emotional disorders, generalized, monosyllabic emotional memories prevail in number over perceptually colored ones and are characterized by the fragmentary nature of the content reproduced in them. Subjects without emotional disturbances tend to reproduce detailed and perceptually colored memories during arbitrary reproduction. Individuals without disorders of emotional stability also tend to accompany personal memories with their own reflections and figurative details. Emotionally colored memories are also presented among the subjects of this group, but in small numbers. The most negative memories of the stressful events of the war, which are also accompanied by the reproduction of a complete situation in the subjects without signs of emotional disorders, are distinguished by the emotional saturation of the content. In general, individuals in a state of emotional stability demonstrate acceptance of both positive and stressful life events, which is reflected in the mental coherence of the content of their memories and the integral structure of their autobiographical memory.

Keywords: *autobiographical memory; emotional memory; emotional disturbances; emotional stability; PTSD; depression.*

References

- Anderson, B, Goldin, P.R, Kurita, K, Gross, JJ. (2008). Self-representation in social anxiety disorder: linguistic analysis of autobiographical narratives. *Behav Res Ther.* 46(10):1119-25. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2008.07.001>.
- Berntsen, D., Hoyle, R. H., Rubin, D. C. (2019). The Autobiographical Recollection Test (ART): A measure of individual differences in autobiographical memory. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition.* 8(3). P. 305–318. <https://doi.org/10.1037/h0101839>
- Berntsen, D., Rubin, D. C., Siegler, I. C. (2011). Two versions of life: Emotionally negative and positive life events have different roles in the organization of life story and identity. *Emotion.* 11(5), 1190–1 201. <https://doi.org/10.1037/a0024940>
- Bezsheyko, V. G. (2018). Adaptation of the scale for clinical diagnosis of PTSD and the questionnaire "List of symptoms of PTSD" for the Ukrainian population. *NeuroNEWS.* 3. P. 30-31. <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2018/3%2896%29/pages-30-31/adaptaciya-shkali-dlya-klinichnoyi-diagnostiki-ptsr-ta-opituvanika-perelik-simptomiv-ptsr-dlya-ukrayinskoyi-populyaciyi-#gsc.tab=0> [In Ukrainian].
- Boals, A, Rubin, D.C, Klein, K. (2008). Memory and coping with stress: the relationship between cognitive-emotional distinctiveness, memory valence, and distress. *Memory.*16(6):637-57. <https://doi.org/10.1080/09658210802083098>.
- Buchanan, T. W. (2007). Retrieval of emotional memories. *Psychol Bull.* 2133(5). P. 761-79. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.5.761>
- Conway, M.A., Singer, J.A., Tagini, A. (2004). The self and autobiographical memory: Correspondence and coherence. *Social Cognition.* 22 (5). P. 495–537.
- Hitchcock, C., Rodrigues, E., Rees, C., Gormley, S., Dritschel, B., & Dalgleish, T. (2019). Misremembrance of Things Past: Depression Is Associated With Difficulties in the Recollection of Both Specific and Categorical Autobiographical Memories. *Clinical Psychological Science,* 7(4), 693-700. <https://doi.org/10.1177/2167702619826967>.
- Holland, A.C., Kensinger, E.A. (2010). Emotion and autobiographical memory. *Phys Life Rev.* 7(1):88-131. <https://doi.org/10.1016/j.plrev.2010.01.006>.
- Kensinger, E.A. (2009). Remembering the Details: Effects of Emotion. *Emot Rev.* 1(2). P. 99-113. <https://doi.org/10.1177/1754073908100432>.
- Khan, S., Haque, S. (2022). Autobiographical memory and future episodic thinking among trauma-exposed Rohingya refugee people. *Applied Cognitive Psychology.* 36 (6). P. 1300-1311. <https://doi.org/10.1002/acp.4014>

- Kuznetsov, M.A. (2005). *Emotional memory*: monograph. Kharkiv: Krok. [In Ukrainian].
- Kuznetsov, M.A. Gender features of emotional and autobiographical memory. *Law and Security*. 2015. 1. P. 102-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_1_20 [In Ukrainian].
- Nelson, K., Fivush, R. (2020). The Development of Autobiographical Memory, Autobiographical Narratives, and Autobiographical Consciousness. *Psychological Reports*. 123(1):71-96. <https://doi.org/10.1177/0033294119852574>.
- Nevoenna, O.A. (2011). Comparison of emotional memory in representatives of different generations. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series Psychology*, 48. P. 164-169. [In Ukrainian].
- Nevoenna, O. A., Yarosh, N. S. (2021). The relationship between emotional memory (memories) and protective mechanisms of youth. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series Psychology*, 71. P. 43-49. <https://periodicals.karazin.ua/psychology/article/view/18189/16603> [In Ukrainian].
- Rubin, D. C. (2005). A Basic-Systems Approach to Autobiographical Memory. *Current Directions in Psychological Science*. 14(2). P. 79–83. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2005.00339.x>
- Zasiekina, L. (2016). Representation of Negative vs. Traumatic Events in Individual Memory. *Psychological Prospects Journal*. 28. P. 129–139. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2016-28-129-139>
- Zubovskiy, D. S., Osyodlo, V. I. (2015). Adaptation of the Ukrainian version of the "Depression Scale of the Center for Epidemiological Research". *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*. 3 (46). P. 232-236. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.04.2024 (The article was received by the editors 08.04.2024)

Стаття рекомендована до друку 19.05.2024 (The article is recommended for printing 19.05.2024)
